

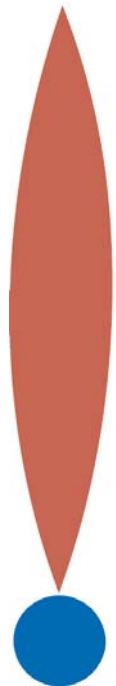
NIKLAS YTTERBERG

Arkeologisk utredning etapp 2 och förundersökning

GAMLA OCH INTE FULLT SÅ GAMLA SAKER I GAMLARP

OMRÅDEN MED FOSSIL ÅKERMARK UNDERSÖKTA I GAMLARPS INDUSTRIOMRÅDE

***Nässjö socken i Nässjö kommun
Jönköpings län***

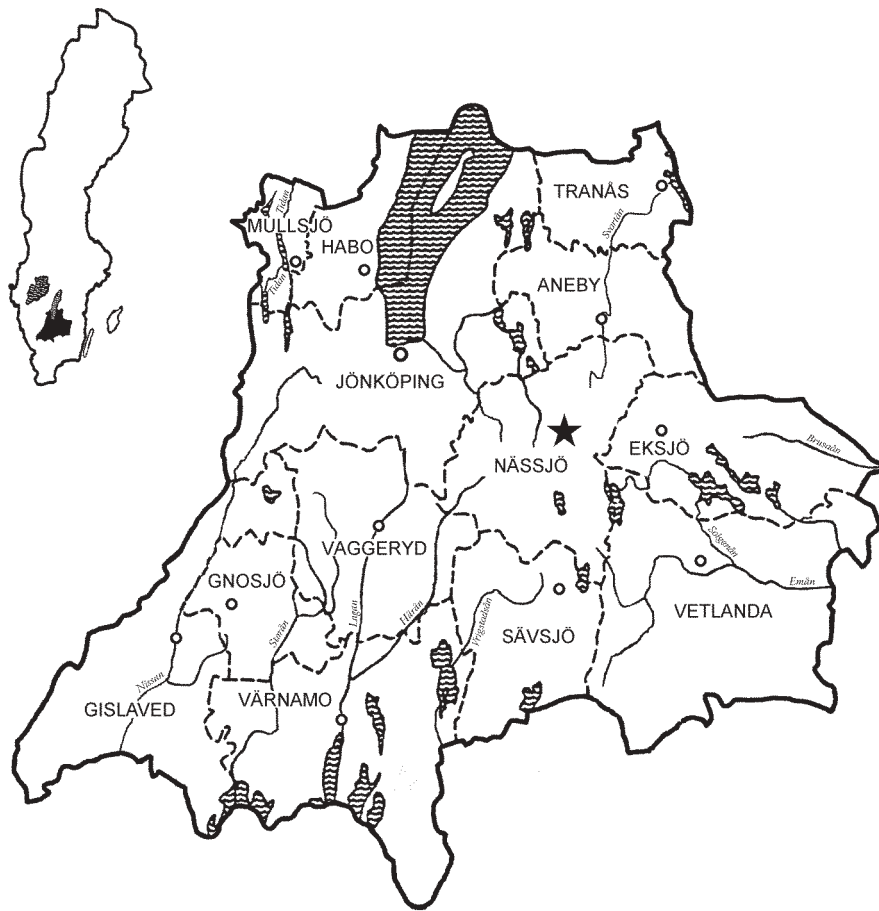
Arkeologisk utredning etapp 2 och förundersökning

GAMLA OCH INTE FULLT SÅ GAMLA SAKER I GAMLARP

OMRÅDEN MED FOSSIL ÅKERMARK UNDERSÖKTA I GAMLARPS INDUSTRIOMRÅDE

Nässjö socken i Nässjö kommun

Jönköpings län

Rapport, foto och ritningar: Förnamn Efternamn

Grafisk design: Åsa Björck

Tryckning och distribution: Marita Tidblom & Lars-Göran Gustafsson

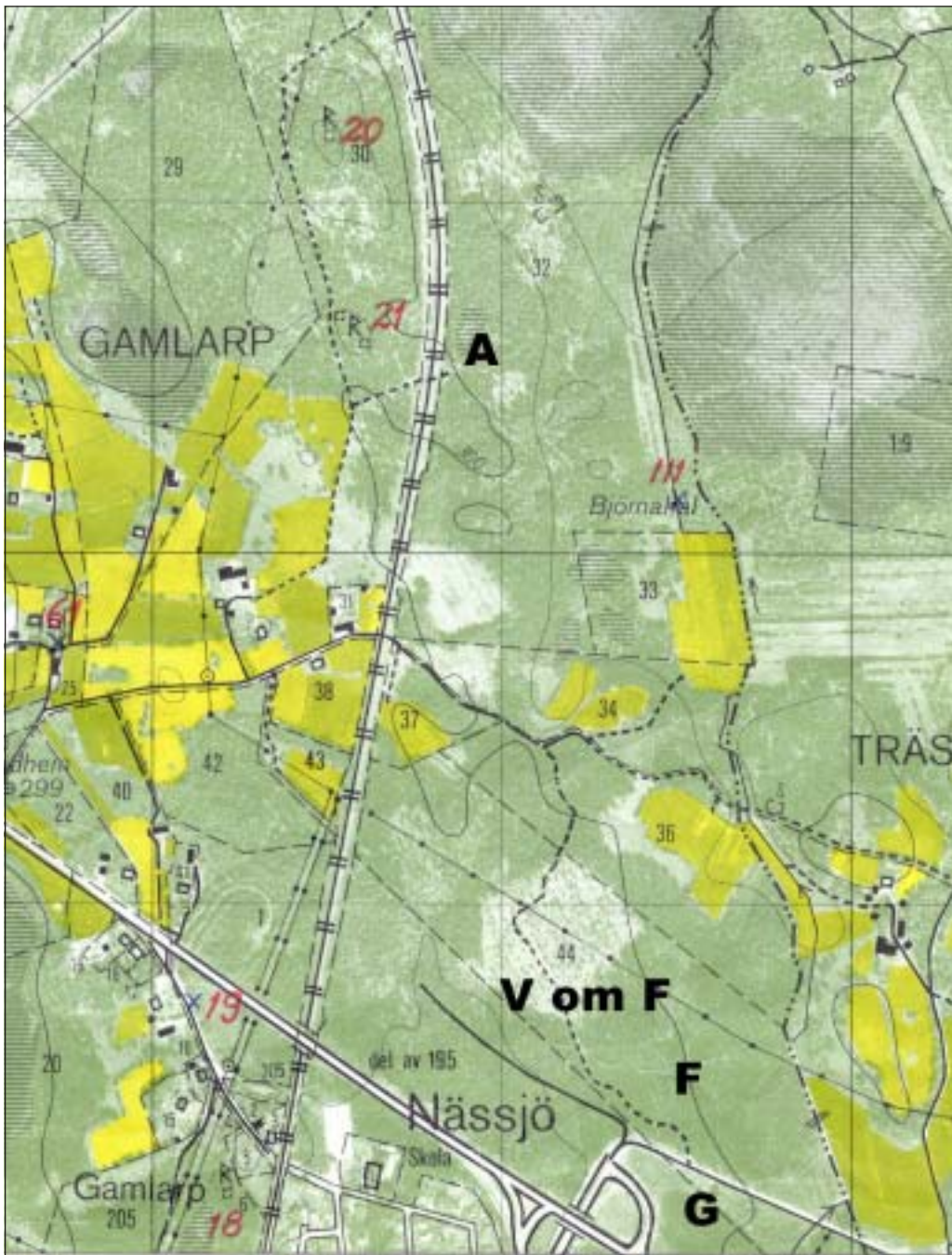
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 940133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2003

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	5
Omfattning	5
Målsättning	5
Metod	6
Topografi och natur	7
Fornlämnings- och kulturmiljö	7
Tidigare undersökningar	8
RESULTAT	9
Område A	9
Område väster om F	11
Område F	11
Område G	13
DISKUSSION	15
SAMMANFATTNING	16
Åtgärdsförslag	16
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	18
REFERENSER	19
Tryckta källor	19
Otryckta källor	19
FIGURFÖRTECKNING	20
BILAGEFÖRTECKNING	21

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 6E 9g. Skala 1:10 000.

INLEDNING

Enligt länsstyrelsens beslut 431-1624-02 har Jönköpings läns museum genomfört en arkeologisk utredning etapp 2 samt en förundersökning vid Gamlarps industriområde i Nässjö socken i Nässjö kommun. Uppdragsgivare var Miljö- och byggkontoret i Nässjö kommun. Exploateringen föranleddes dels av den planerade utökningen av det befintliga industriområdet, dels av ett stickspår från stambanan till postterminalen. Utredningen och förundersökningen genomfördes av två arkeologer under tiden 6–14 juni 2002. Fält- och rapportansvarig har extra antikvarie Niklas Ytterberg varit.

OMFATTNING

En etapp 2-utredning och förundersökning har genomförts i Gamlarps industriområde, dels i den norra delen och dels i den södra. Den norra delen består av område A samt objekt B och C. Den södra delen utgörs av områdena väster om F, F och G (bilaga 1). Områdena och objekten har samma benämning som i etapp 1-utredningen från år 2000 (Engman 2000a).

Utredningsdelen (etapp 2) omfattade en yta av cirka 67 000 m² som karterades, *område A*. Under arbetets gång uppdagades det dock att en stor del av detta område fortfarande var bevuxet med tät barrskog, vilket trots insatser med viss gallring (cirka 10–20%) ändå inte kunde karteras tillfredsställande. Eftersom ingen akut exploateringsrisk förelåg i den större, östra delen av område A, beslutades i samråd med länsstyrelsen och Nässjö kommun att en större del av område A skulle etapp 2-utredas vid ett senare tillfälle när skogen avverkats. Detta östra område omfattar drygt 42 000 m² och benämns härnäst *A2*. Det område som verkligen etapp 2-utreddes behöll benämningen *A* och omfattade närmare 24 700 m².

En kompletterande utredning genomfördes också i *området väster om F* på en yta av cirka 20 500 m², som redan var planlagd. Dessutom förundersöktes *områdena F* och *G*, 32 800 respektive 14 000 m².

MÅLSÄTTNING

Den primära målsättningen med utredningen var att avgöra om det fanns några fasta fornlämningar inom området. Förundersökningens målsättning var att avgränsa, karaktärisera och datera den berörda delen av fornlämningen. Dels handlade det om att få ett bättre grepp om den fossila åkermarken, som förekom inom samtliga områden, dels om att söka efter eventuella boplatstyor som hört till odlingen. För objektet B, en kolbotten, gällde endast kartering och objektet C, en eventuell kolningsgrop, skulle förundersökas.

Om möjligt skulle också frågor som berörde områdets kronologi och bruk belysas:

Hur förhåller sig olika delar av undersökningsområdet kronologiskt och korologiskt till varandra? Hur ser de olika områdenas interna kronologier ut? Finns det ett kärnområde från vilket området har expanderat? Tycks vissa delar vara mer intensivt utnyttjade än andra? Finns det, utifrån ett diakront synsätt, olika tidsskikt med olika typer av lämningar i området? Hur ser de enskilda objektens tillkomst ut över tid? Kan lämningarna "grovdateras" på morfologisk grund? Hur ser lämningen ut? Fossil åkermark är ett komplext begrepp som innefattar mer än traditionell odling och därtill relaterad stenröjning. Ett mer rättvisande begrepp vore "röjningsmark", där många olika typer av aktiviteter kan återspeglas, till exempel jordbruk, boende och hantverk. Förekommer det symboliska förmelement bland exempelvis röjningsrösen, som annars tillmäts gravar? Har lämningar tagits bort för att ge plats åt andra? Förekommer det en upprepad användning av området? Hur kan i så fall detta återspeglas på makronivå – hela förundersökningsytan – och på mikronivå – den enskilda lämningen eller gruppen av lämningar? Har området haft flera parallella användningsområden, eller finns det enbart en typ av aktivitet på platsen vid varje givet tillfälle?

METOD

Olika metoder användes för de olika områdena och objekten, enligt nedan.

Område A (fossil åkermark)

Kartering med totalstation skedde för att klarlägga områdets karaktär och hur ytorna, anläggningarna och strukturerna förhöll sig till varandra.

Objekt B (kolbotten)

Kartering med totalstation.

Objekt C (kolningsgrop)

Kartering med totalstation och förundersökningsgrävning med grävmaskin gjordes. Dokumentation och provtagning för vedarts- och ¹⁴C-analys.

Området väster om F (fossil åkermark)

Kartering med totalstation gjordes för att klarlägga områdets karaktär och hur ytorna, anläggningarna och strukturerna förhöll sig till varandra.

Område F (fossil åkermark)

Inledningsvis karterades området med totalstation för att klarlägga områdets karaktär och hur ytorna, anläggningarna och strukturerna förhöll-

er sig till varandra. Förundersökningen genomfördes sedan i form av avbaning och schaktgrävning med grävmaskin. ”De långa schaktens” strategi tillämpades, där ytor och anläggningar genomgrävs över stora avstånd (jfr. Petersson 2001:9f). Metoden tillämpades för att fånga större strukturer och binda samman enskilda objekt och röjda ytor till begrip- ligo helheter. Enskilda objekt valdes sedan ut för ingående undersökning, utifrån kriterier som likhet/olikhet, potential för stratigrafiska analyser och provtagning samt en jämn spridning över hela ytan. Ett av huvud- syftena med undersökningsmetodiken är att genom noggranna strati- grafiska analyser få optimala provtagningsmöjligheter för vedarts- och ¹⁴C-analyser. Tidigare gjorda ¹⁴C-dateringar inom andra delar av Nässjö kommun (Vestbö-Franzén 1997:204ff) utvärderades och jämfördes med nya dateringar. Vad säger skillnader eller likhet i tid? Har området ut- nyttjats vid olika tillfällen (jfr. Jönsson et al. 1991)?

Område G (fossil åkermark)

Inledningsvis karterades området med totalstation för att klarlägga om- rådets karaktär och hur ytorna, anläggningarna och strukturerna för- håller sig till varandra, jämför område F. Förundersökningen genomför- des sedan i form av avbaning och schaktgrävning med grävmaskin, enligt ”de långa schaktens” strategi (se ovan ”Området väster om F”).

TOPOGRAFI OCH NATUR

Från ett höjdparti, på 310 m ö h, strax väster om de undersökta område- na, sluttar terrängen långsamt österut mot ett sankmarksområde mot Träslända. En mindre bäck utgör här en gräns mellan byarna Gamlarp och Träslända. Inom utrednings- och förundersökningsområdet är terr- ängen relativt kuperad, med mindre åsar och drumliner. Mellan de torr- are partierna finns våtmarker vilka i sen tid uppodlats, men i dag ligger de i träda. Barrskog med gran och tall dominerar helt. Terrängen i område A samt objekten B och C består av mindre drumliner omgivna av sankmarker, medan de övriga områdena i söder består av en låg moränrygg som avgränsas åt öster av sankare mark. Relativt stora partier är täckta av storblockig eller rikblockig morän.

FORNÄMNINGS- OCH KULTURMILJÖ

I närområdet finns fornlämningar från bronsålder och äldre järnålder. Bland dessa märks ett ensamliggande röse (Raä 20) och en gravgrupp med två kvadratiska stensättningar (Raä 21) väster om järnvägen. Ytter- ligare kvadratiska stensättningar (Raä 18) finns cirka 600 m väster om område F och G. I övrigt finns två fragment av enkla skafthålsyxor i Gamlarps by (Raä 61). Från sen tid härstammar ”Björnahål” (Raä 111), en plats med namn och tradition, vägbankar och en milsten (Raä 19).

Flera områden med röjningsrösen är kända omkring en kilometer öster och nordöst om Gamlarps industriområde.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Vid anläggandet av Nässjö golfbana vid Nässjö by genomförde läns-museet en arkeologisk kartering och en efterföljande undersökning. Totalt karterades ett 15 hektar stort område med fossila odlingslämningar, omfattande omkring 600 röjningsrösen, stensträngar och terrasskanter. Ett av röjningsrösen daterades till 785+/-50 e Kr eller cirka 600–1000 e Kr (Beta 36913, Vestbö-Franzén 1997:206).

I samband med den nya sträckningen av riksväg 31 genomförde Jönköpings läns museum arkeologiska undersökningar inom fastigheten Gamlarp, cirka 800 m väster om det nu aktuella området. Under utredningen karterades minst ett tjugotal röjningsrösen tillsammans med en nyupptäckt grav. Vid undersökningen påträffades ett område med ett femtiotal härdar, daterade till cirka 300 f Kr–200 e Kr. Den fossila åkermarken undersöktes också, varvid 21 av 31 berörda röjningsrösen, en terrasskant, en stenpackning och en stensträng hittades. Röjningsrösen var mellan två och tolv m i diameter, flera bedömdes vara gravliknande. Ett röjningsröse daterades till cirka 500–400 f Kr (Beta 44019) medan ett annat var betydligt senare, cirka 1300–1450 e Kr (Beta 44018) (Engman 2000a; b; Jansson *manus*).

Föreliggande utredning och förundersökning har föregåtts av en större etapp 1-utredning (Engman 2000a) och en mindre etapp 2-utredning år 2000, varav den sistnämnda berörde den södra delen av område A samt områdena F och G (Engman 2000b). Utredningen etapp 2 genomfördes i form av kartering av fossil åkermark och sökschaktsgrävning. Inga tecken som tyder på boplatlämningar påträffades.

RESULTAT

OMRÅDE A

Område A består av de västra utkanterna av ett omfattande område med fossil åkermark. Storleken på området har tidigare bedömts vara omkring 750 x 100–250 m (nord–syd), varav större delen ligger inom det icke utredda A2. Området är kuperat med mindre åsar och drumliner, där de brantare sluttningarna inte har brukats (figur 2). Troligen fortsätter området också väster om järnvägen, mot gravarna Raä 20 och 21. Inom hela området A + A2 har det tidigare bedömts finnas minst 500 röjningsrösen. Detta kunde bekräftas vid en ytlig inventering i samband med etapp 2-utredningen. Röjningsrösen i hela detta område är 2–7 m i diameter och 0,2–0,5 m höga. Inom vissa partier är rösen generellt sett större, cirka 3–7 m stora och uppåt 0,35–0,5 m höga. I sluttningarna ned mot sankmarken i östra delen av A2 har det bedömts finnas boplatslägen (Engman 2000a:11).

Inom område A fanns ett trettiotal röjningsrösen, med en storleksvariation från två till sex m och höjder mellan 0,1–0,4 m. Röjningsrösen var ställvis toppiga, men mestadels flacka och ”nedsjunkna” samt kraftigt övertorvade. Det ingående stenmaterialet var 0,1–0,8 m stort. En eventuellstensatt terrasskant, cirka en m hög, var belägen i en slänt i den centrala delen av område A. Det ingående stenmaterialet var 0,2–1 m stort. Eftersom det inte kunde bedömas om terrasskanten var naturlig eller ej mättes den inte in. Det förekom också mer utdragna röseformer, upp till tolv m långa och tre m breda med en höjd upp till 0,5 m. Dessa låg i 90 graders vinkel mot vad som bedömdes vara en hägnadsvall eller en kraftig stensträng i den södra delen av utredningsområdet. Hägnadsvallen fanns ställvis längs en sträcka av 60 m, varav en nordlig del var cirka 8 m lång och

Figur 2. Översikt över område A, fossil åkermark. Foto från söder.

en sydlig var 35 m. Bredden uppgick till tre m som mest och likheten med de ovan nämnda utdragna röjningsrösen var tydlig. Det ingående stenmaterialet var 0,3–1,5 m stort. Totalt sett inramade röjningsrösen och hägnadsvallarna en röjd yta om 45 x 30 m, belägen på en plåtliknande höjd (bilaga 2). Västra delen av denna höjd var tyvärr bortschaktad, och därigenom har säkert mycket av den möjliga informationen om platsen gått förlorad. I övrigt tycks röjningsrösen vara belägna på torrare partier i västslutningen av mindre höjdparter, med mellanliggande röjda ytor av uppemot en storlek på 20 m. Endast en 30–40 m bred korridor fanns bevarad, mellan å ena sidan stambanan och en skogskörväg och å andra sidan de nämnda höjdpartierna. Röjningsröseområdet tycks fortsätta åt norr, söder och väster samt åt öster bakom höjdpartierna.

Endast kartering utfördes och inga vidare undersökningar anses nödvändiga, emedan en större utredning och eventuellt efterföljande undersökningar bör utföras vid ett senare tillfälle inom område A2. Denna bedömning gjordes utifrån det fragmentariska skick lämningarna var i. Potentialen är således mycket större inom det intill belägna området, varför det både ur antikvarisk och samhällsekonomisk synpunkt borde vara mer försvarbart att endast denna del genomgår undersökning. Förekomsten av stensträngar/hägnadsvallar och större röjda ytor är i sammanhanget mycket intressant. Den karterade hägnadsvallen fortsätter åt sydöst i skogen och kan mycket väl höra till ett längre stensträngssystem, vilket dock inte kunde klargöras i denna utredning.

Objekt B

Objekt B utgjordes av en kolbotten, belägen strax norr om det egentliga utredningsområdet. Kolbotten var sju m i diameter, med ett band av gropar längs kanterna (Engman 2000a). Tyvärr kunde den trots ihärdigt sökande inte återfinnas och en kartering måste därför vänta till ett senare tillfälle.

Objekt C

Objekt C var beläget inom område A2, cirka 40 m väster om en utdikad sankmark och fem m norr om skogskanten till en glänta. Den förmodade kolningsgropen var 3 x 1,5–2 m stor (nordnordväst–sydsydöst) och 0,5 m djup. Runt gropen fanns en 1–2 m bred vall med en höjd av 0,1–0,3 m. Mindre kolbitar påträffades vid provstick under etapp 1-utredningen (Engman 2000a:11).

En sektion grävdes tvärs genom gropen med grävmaskin, varvid det visade sig att det inte var någon kolningsgrop. I samband med undersökningen av gropen karterades ett fåtal röjningsrösen i den i söder belägna skogsglântan. Dessa var 4–5 m i diameter och ytterligare, ej inmätta rösen kunde iakttas.

OMRÅDE VÄSTER OM F

Detta område var redan detaljplanelagt, men länsstyrelsen ansåg ändå att området skulle karteras, för att det skulle vara möjligt att fånga in den kunskapspotential området besitter innan det exploateras. Uppenbarligen hör detta område helt och hållet ihop med område F, som ligger direkt österut. Terrängen kan beskrivas som småkuperad, med flera partier av fuktigare svackor samt ett mindre höjdparti i nordväst. Före undersökningen var området bevuxet med tät tall- och björkskog, vilken gallrades till 40%. Tyvärr räckte inte denna gallring för en digital inmätning med totalstation, förutom de östra delarna, varför en manuell inplottning på karta skedde (bilaga 3).

Inom området påträffades drygt 30 röjningsrösen, vilka både till utseende och form liknade de i område F. Majoriteten av rösena var relativt toppiga, endast enstaka var flacka, med en stenstorlek av 0,2–0,7 m. Vissa röjningsrösen var upplagda mot block. Röjningsrösen befann sig alla i intervallet 2–5 m i diameter, oftare närmare fem m än två m. Rösena avgränsade röjda ytor av mellan tio och 30 m storlek, belägna på relativt plan mark mellan svackor och mindre höjdpartier. En annan typ av lämning utgjordes av åtta delvis stensatt gropar, med en storleksvariation mellan cirka en och två m. Djupet var mellan 0,5 och 1,5 m. Enstaka gropar innehöll kolfragment. Groparnas funktion är oklar men någon enstaka har bedömts kunna vara rester av en rotvälta.

Figur 3. Översikt över område F, fossil åkermark. Foto från sydväst.

OMRÅDE F

Område F utgjordes av tre distinkta delområden, belägna på svaga höjdpartier vid sidan av sankmarker och blockrik terräng (bilaga 4 och figur 3). Det västra delområdet hör ihop med det karterade området väst om F och innehöll ytterligare 19 röjningsrösen. Ett nordligt delområde innehöll 29 röjningsrösen och ett sydligt delområde 22 stycken. Engman har bedömt att det inom det sammanhängande området väst om F + F finns

Figur 4. Område F:s södra del samt röjningsröse 4. Foto från sydväst.

omkring 200 röjningsrösen, med en storlek av 2–6 m och en höjd av 0,2–0,5 m. I den västra delen av detta område var ett antal röjningsrösen av större och ”yngre karaktär” (Engman 2000a:12). Röjningsrösen hade ett inbördes avstånd av fem till 30 m och avgränsar mindre röjda åkerytor. Stora delar av hela område F är kraftigt påverkat av sentida markberedning för skogsbruk, s k hyggesplöjning. Detta har lett till att många röjningsrösen är helt eller delvis förstörda. Det har trots det varit möjligt att mäta in flertalet rösen med digitalstation.

Över stora delar av område F hade sökschakt upptagits redan vid etapp 2-utredningen år 2000 (Engman 2000b). Syftet var att påvisa om ej synliga fornlämningar fanns i området, såsom boplatzlämningar. Trots omfattande insatser blev sökschaktningen resultatlös. Vid förundersökningen togs 115 löpmeter schakt upp med grävmaskin varvid inga andra lämningar framkom, utom resterna efter en äldre skogskörväg som finns markerad på ekonomiska kartan.

Totalt fyra röjningsrösen, belägna i de södra och västra delområdena, grävdes med grävmaskin. Av dessa valdes två ut för dokumentation: röjningsröse 4 och 23 (bilaga 4).

Röjningsröse 4 låg i det södra delområdet och var omkring 3 m i diameter och 0,3 m högt (figur 4). Till viss del var röset skadat av markberedning, men sektionen lades så att senare påverkan i så liten grad som möjligt skulle kunna inverka på resultatet. Röset täcktes av ett tunt lager grästovv och mossa. I den östra delen fanns ett markfast block, cirka 1,5 m stort, kring vilket röjningsstenarna lagts upp. Själva röset bestod av ett lager med stenar, en del var sprängsten, med en storleksvariation mellan 0,05–0,40 m. Lagret var upptill luckert med humös fyllning och rikligt med gran- och tallbarr. Under det utgjordes fyllningen av brun humös mo. Där under fanns moränen (bilaga 6). Två kolprover togs i röset: kolprov 4 i den centrala undre delen av fyllningslagret, och kolprov 5 i samma del av fyllningen men i sydöstra delen. Kolprov 4 artbestämdes till tall med en ¹⁴C-datering som var ”absolut modern” (se bilaga 10 Ua-20777). Kolprov 5 artbestämdes till gran och daterades inte.

Röjningsröse 23 låg i det norra delområdet och var även det påverkat av markberedningen. Röset var cirka 3,5 m i diameter och 0,2 m högt (figur 5). Det täcktes av ett relativt tjockt lager mossa och humös jord, varunder ett relativt flackt lager brun till brunsvart humös mo fanns. Detta lager innehöll främst röjningssten, som var 0,05–0,3 m stora, samt två block om 0,6–0,8 m storlek. Underst fanns moränen (bilaga 8). Två kolprover togs i röset, varav det ena – kolprov 6 – artbestämdes till tall

och gran och det andra – kolprov 7 – till tall. Ur kolprov 6 valdes träkolen från tall ut för datering, med resultatet 120±40 BP, det vill säga 1670–1960 e Kr (Ua-20778, 2 sigma), medan kolprov 7 daterades till 2605±50 BP, eller 900–540 f Kr (Ua-20779, 2 sigma). Trots att proverna togs i samma anläggningsnivå och -lager föreligger alltså en åldersskillnad av minst 2 200 år! Detta skulle möjligen kunna förklaras av att hela området är hyggesplöjt och att alla kontexter således är mer eller mindre omrörda. En lika rimlig förklaring är ändå att det i området har etablerats åkermarksröjning under yngre bronsålder och att förnyade aktiviteter upptagits under efterreformatorisk tid.

Upplysningsvis kan nämnas att skogsödlor förekommer i område F, vilket är ett fridlyst djur.

OMRÅDE G

Området bedöms vara 160 x 20–130 m stort (nordväst–sydöst) innehållande ca 25 röjningsrösen samt omkring fem terrasskanter. Före undersökningen bedömdes ännu fler röjningsrösen och terrasskanter finnas inom området, vilka senare visade sig vara naturbildningar. Röjningsrösen var 2–5 m i diameter och 0,2–0,4 m höga, med ingående stenmaterial i storleken 0,2–0,4 m. I norr finns en yngre övergiven åker och en eventuell äldre åkeryta (bilaga 5 och figur 6). Troligen hör även område G samman med de båda sist beskrivna områdena F och väster om F, utgörande ett område på minst 500 x 400 m (nordväst–sydöst) och ursprungligen innehållande kanske 200 300 röjningsrösen (jämför bilaga 1).

Figur 5. Område F:s norra del samt röjningsröse 23 i profil. Foto från nordöst.

Figur 6. Översikt över område G: fossil åkermark. Foto från norr.

Figur 7. Översikt över område G. Foto från väst.

Även inom detta område hade etapp 2-utredningen resulterat i ett antal sökschakt. Närmare 200 löpmeter sökschakt grävdes under förundersökningen (figur 7). Vissa schakt lades ut dels för att utröna hur fossila åkerelement som röjningsrösen och terrasskanter förhöll sig till de röjda ytorna, dels för att söka boplatsslämningar. Ett antal förmodade röjningsrösen och terrasskanter visade sig vid undersökningen vara naturbildningar. Trots det fanns ett antal röjningsrösen som med säkerhet kunde bestämmas till åtminstone efterreformatorisk tid, kanske äldre. Av fyra rösen som undersöktes med grävmaskin valdes ett ut för mer ingående dokumentation, röjningsröse 10.

Röjningsröse 10 var beläget i områdets sydvästra del i en svag nordöstsluttning. Röset var runt till formen och tre m i diameter, profilen var flack (figur 8 och bilaga 7). Överst fanns ett tjockt lager humus och mossa. Därunder påträffades ett revben av ett däggdjur, liggande direkt på de översta röjningsstenarna. Lagret, som innehöll röjningssten, bestod av svartbrun humös mo och stenar 0,05–0,4 m stora. I det lagret togs två kolprover: kolprov 1 artbestämdes till gran och kolprov 2 till rönn eller oxel. Tyvärr var kolprov 2 för litet för ¹⁴C-datering. Det andra provet daterades inte, eftersom alla prover som var vedartsbestämda till gran genomgående valdes bort som en indikation på sentida störningar eller sentida aktivitet. Ett undre lager kunde också urskiljas, röset var således tvåskiktat. Detta undre lager innehöll mörkbrun mo med humusinfiltration och något större stenar än i det ovanför liggande lagret. Ett kolprov (kolprov 3) togs i detta lager, artbestämt till gran. Därför daterades inte heller detta prov.

Figur 8. Område G samt röjningsröse 10 i profil. Foto från ostnordost.

DISKUSSION

De fossila åkermarksområdena vid Gamlarps industriområde är i dag bara mindre rester av ett förflutet mycket vidsträckt odlingsområde. Troligen har betydande delar försvunnit under sen historisk tid, när en sista våg av ny- eller återuppodling genomfördes under 1800- och tidigt 1900-tal (jämför Engman 2002a:8). Trots det, och trots att delar av området har markberetts hårt under sent 1900-tal, kan vissa slutsatser dras av de framkomna resultaten. Ett fossilt åkermarksområde med minst 500 röjningsrösen, troligen betydligt fler, samt hägnadsvallar/stensträngar, terrasser och röjda ytor har funnits inom en yta av minst 750 x 100–250 m i norr (områdena A och A2). Ett annat fossilt åkermarksområde har legat i söder, närmast postterminalen och riksväg 31. Där kan 200–300 röjningsrösen, terrasser, gropar och röjda ytor ha funnits över en sammanhängande yta av minst 500 x 400 m (områdena väst om F, F och G). Givetvis måste gravar och boplatser finnas som hör till dessa omfattande fossila åkermarksområden, men det är ännu oklart var. I dagsläget finns det inga säkra indikationer på detta inom det utredda och förundersökta området.

Tyvärr finns det bara enstaka dateringar tillgängliga, men i kombination med röjningsrösenas morfologi och den korologiska bilden av de olika områdena, torde det stå klart att en etablering kan ha skett under yngre bronsålder och att en förnyad användning av området skett åtminstone under efterreformatorisk tid. Den tidiga etableringen stämmer väl överens med fornlämningsbilden i övrigt, med dateringar på påträffade boplatser, gravar och lösfynd till senneolitikum–äldre järnålder. Vid en jämförelse med de få dateringar som finns från andra undersökningar av fossil åkermark visar resultaten på en eventuell överensstämmelse med undersökningarna för riksväg 31, men inte med de för Nässjö golfbana (Vestbö-Franzén 1997:206; Engman 2000a; b; Jansson *manus*).

SAMMANFATTNING

En utredning etapp 2 och en förundersökning har genomförts i Gamlarps industriområde enligt länsstyrelsens beslut 431-1624-02. Uppdragsgivare var Miljö- och byggkontoret i Nässjö kommun. Utredningen och förundersökningen genomfördes av två arkeologer under tiden 6–14 juni 2002. Det område som etapp 2-utreddes benämndes "A" och omfattade en yta av 24 700 m² i norr. I söder berördes en yta för en kompletterande utredning benämnt "väster om F" (cirka 20 500 m²) samt förundersökning på områdena "F" och "G" (32 800 respektive 14 000 m²).

Den fossila åkermarken i område A karterades och bestod av ett trettiotal röjningsrösen, två till sex m stora och 0,1–0,4 m höga. Det förekom också mer utdragna röseformer, upp till tolv m långa och tre m breda med en höjd av upp till 0,5 m. Dessa låg i 90 graders vinkel mot vad som bedömdes vara en hägnadsvall eller en kraftig stensträng i den södra delen av utredningsområdet. Denna fanns ställvis längs en sträcka av 60 m, varav en nordlig del var cirka åtta m lång och en sydlig var 35 m. Bredden uppgick till tre m som mest och likheten med de ovan nämnda utdragna röjningsrösen var tydlig.

I söder karterades cirka 110 röjningsrösen och enstaka terrasskanter och gropar på områdena väst om F, F och G. Dessutom drogs 315 löp-meter sökschakt i anslutning till tidigare utredningsschakt, dock utan resultat. Åtta röjningsrösen undersöktes med grävmaskin, varav tre valdes ut för mer ingående dokumentation. Minst ett av dessa rösen var flerskiktat. Befintliga ¹⁴C-dateringar visar på en eventuell första användning av området vid yngre bronsålder och en återupptagen användning åtminstone under efterreformatorisk tid. Dock var stora delar av det södra området stört och gjorda dateringar och stratigrafiska analyser kan vara påverkade av markberedning.

Gamlarpsområdets potential för studier av förhistorisk fossil åkermark, med de metoder och frågeställningar som diskuterades i början av rapporten, är olika för de olika områdena och objekten. Störst potential för fossila åkermarksstudier torde A, och särskilt A2, ha, medan de södra områdena väst om F, F och G till stor del verkar vara av yngre datum och därmed av lägre antikvariskt intresse. Vid en eventuell framtida utredning och undersökning av det stora fossila åkermarksområdet A2 kan de här valda metoderna och frågeställningarna utgöra en viktig del.

ÅTGÄRDSFÖRSLAG

Med anledning av ovan förda resonemang och fornlämningarnas dåliga skick anser inte Jönköpings läns museum att ytterligare arkeologiska undersökningar är motiverade. Dock bör förnyade insatser göras vid en

eventuell exploatering av övriga delar av berörda fornlämningar, utanför nu aktuellt utrednings- och förundersökningsområde. *Vad gäller område A2 bör en arkeologisk utredning etapp 2 genomföras före exploatering, i form av kartering och avgränsning av fornlämningsområdet. En förutsättning är då att ytan är helt avverkad, så att inmätning med totalstation eller GPS blir möjlig.*

Länsstyrelsen beslutar om ytterligare åtgärder.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens tillstånd: 431-1624-02
Jönköpings läns museums dnr: 123/2002
Beställare: ..... Miljö- och byggkontoret, Nässjö kommun
Rapportansvarig: ..... Niklas Ytterberg
Fältansvarig: ..... Niklas Ytterberg
Fältpersonal: ..... Samuel Björklund (GIS-ingenjör/antikvarie), Niklas
..... Ytterberg (e antikvarie), Lasse Ericsson (grävmaskinist)
Fältarbetstid: 020606–020614
Län: ..... Jönköpings län
Kommun: ..... Nässjö kommun
Socken: ..... Nässjö socken
Belägenhet: ..... Ekonomiska kartans blad 6E 9g
Koordinater: ..... X 6395800 Y 1433450
Undersökningsyta: ..... Cirka 92 000 m²
Fornlämningstyp och tidsperiod: . Fossil åkermark, yngre bronsålder/
..... modern tid
Negativ nummer: 03/3: 249 268
Tidigare undersökningar: Jönköpings läns museum dnr 451/99, 217/00

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

REFERENSER

TRYCKTA KÄLLOR

Engman, F. 2000a. *Arkeologisk utredning etapp 1. Gamla saker i Gamlarp. Utredning i samband med utvidgning av Gamlarps industriområde. Nässjö socken i Nässjö kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2000:13. Jönköping.

Engman, F. 2000b. *Arkeologisk utredning etapp 2. Fossil åker i Gamlarps industriområde. Söschachtsgrävning och kartering vid utvidgandet av Gamlarps industriområde. Nässjö socken i Nässjö kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2000:25. Jönköping.

Jönsson, B., Pedersen, E. A., Tollin, C. & Varenius, L. 1991. Hackrören i Järparyd – undersökningar i ett småländskt röjningsröseområde. *Arkeologi i Sverige.* (Ny följd 1.) Riksantikvarieämbetet, Stockholm:17–36.

Petersson, M. 2001. *Tre åkerundersökningar i Östergötland. Arkeologiska undersökningar av fossil åkermark, gravar och boplatslämningar från äldre järnålder.* Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst Rapport 2001:33. Linköping.

Vestbö-Franzén, Aa. 1997. Aspekter på odling. Jordbruk och odlingslandskap i Jönköpings län under förhistorisk tid och medeltid. *Det Nära förflutna – om arkeologi i Jönköpings län.* (Småländska kulturbilder 1997):194–211.

ÖTRYCKTA KÄLLOR

Jansson, K. *Manus.* Arkeologi för riksväg 31, delen Öggestorp Nässjö, Forserums, Barkeryds och Nässjö socknar, Nässjö kommun. Arkeologiska undersökningar utförda 1990. Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport (arkivrapport) 1994:21.

FIGURFÖRTECKNING

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 6E 9g. Skala 1:10 000.

Figur 2. Översikt över område A, fossil åkermark. Foto från söder.

Figur 3. Översikt över område F, fossil åkermark. Foto från sydväst.

Figur 4. Område F:s södra del samt röjningsröse 4. Foto från sydväst.

Figur 5. Område F:s norra del samt röjningsröse 23 i profil. Foto från nordöst.

Figur 6. Översikt över område G: fossil åkermark. Foto från norr.

Figur 7. Översikt över område G. Foto från väst.

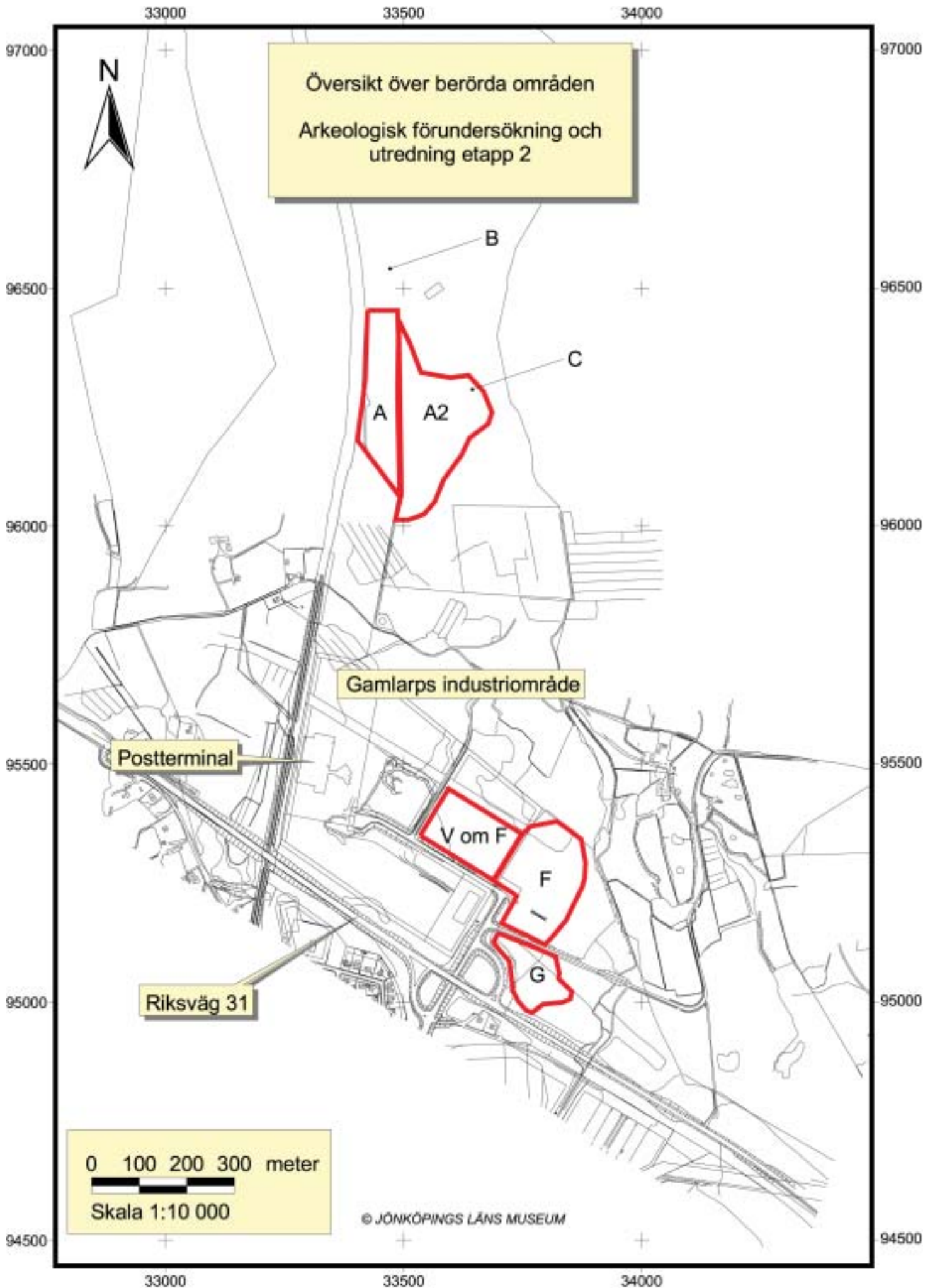
Figur 8. Område G samt röjningsröse 10 i profil. Foto från ostnordost.

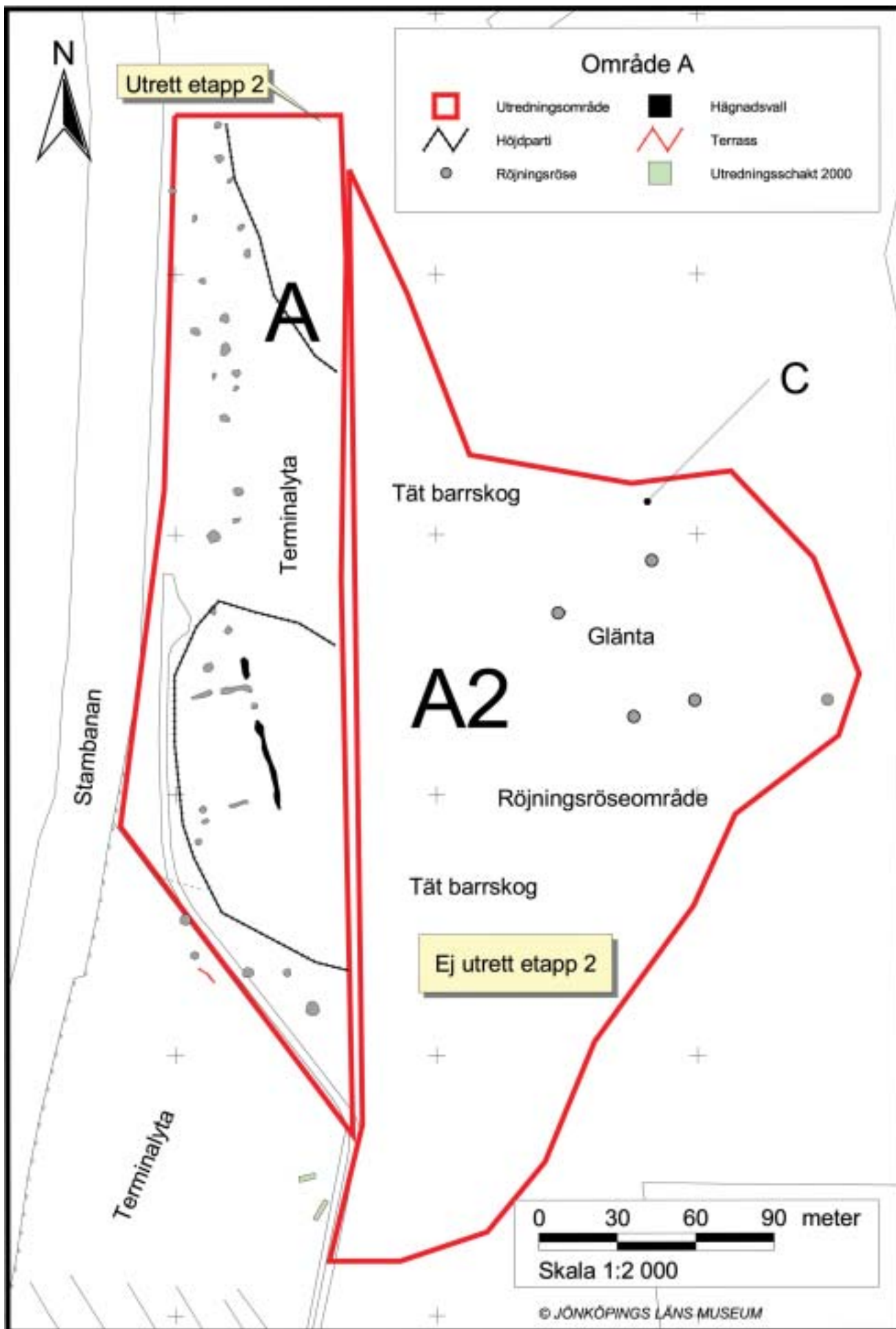

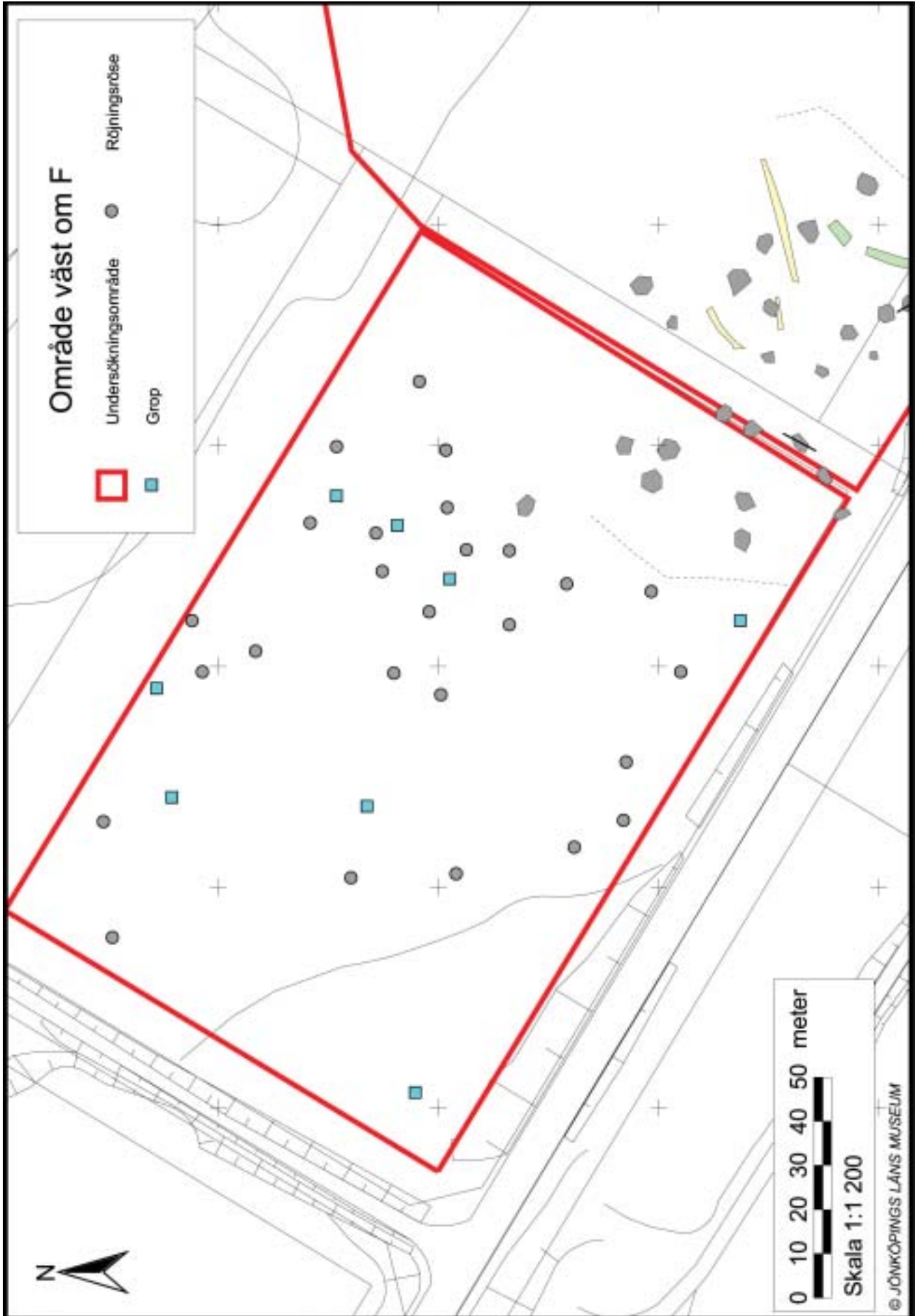
BILAGEFÖRTECKNING

- Bilaga 1. Översiktplan över undersökningsområdet
- Bilaga 2. Plan över undersökningsområde A
- Bilaga 3. Plan över undersökningsområde väster om F
- Bilaga 4. Plan över undersökningsområde F
- Bilaga 5. Plan över undersökningsområde G
- Bilaga 6. Profil över röjningsröse 4
- Bilaga 7. Profil över röjningsröse 10
- Bilaga 8. Profil över röjningsröse 23
- Bilaga 9. Anläggningsbeskrivning
- Bilaga 10. 14C-analys
- Bilaga 11. Vedartsanalys

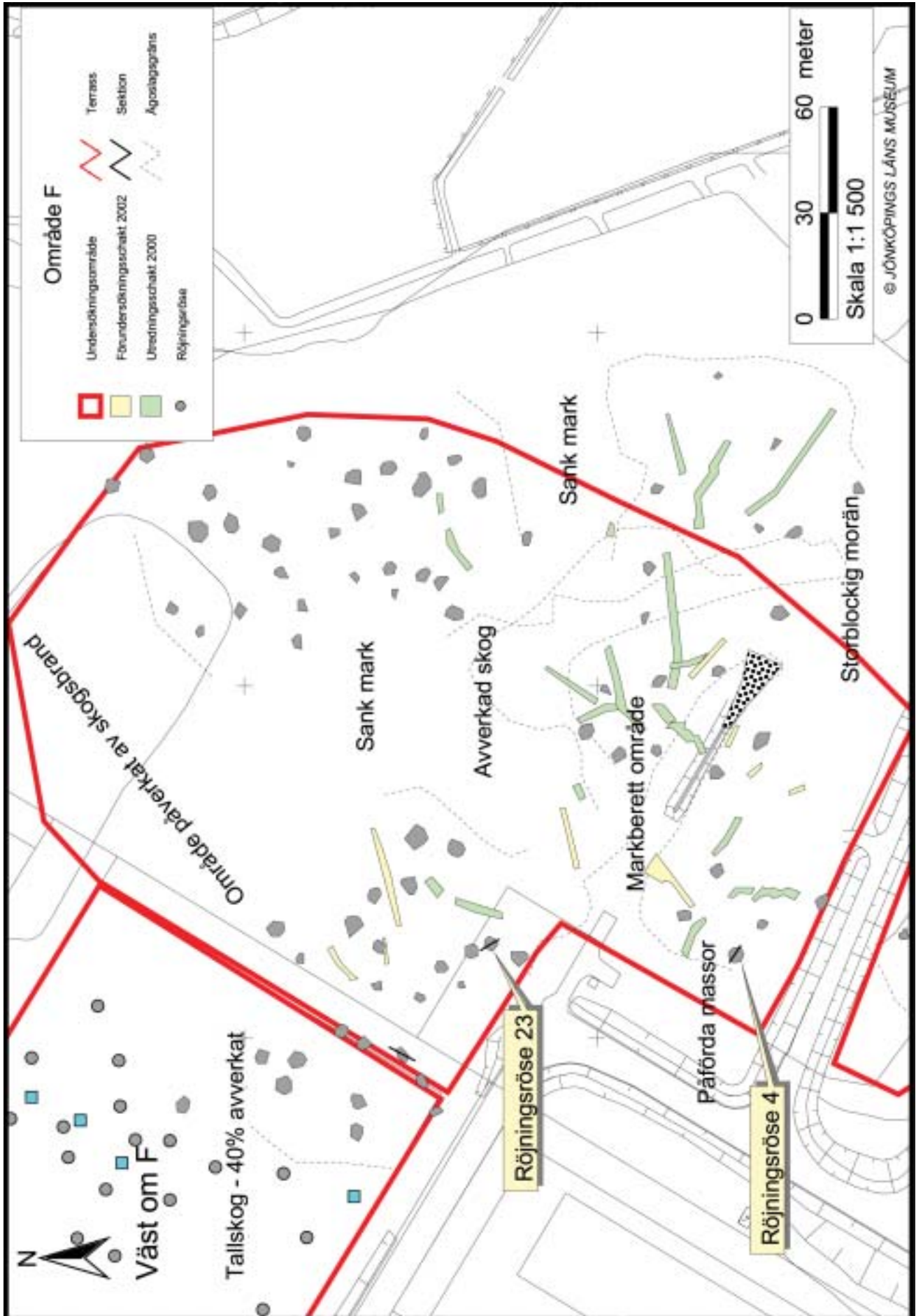

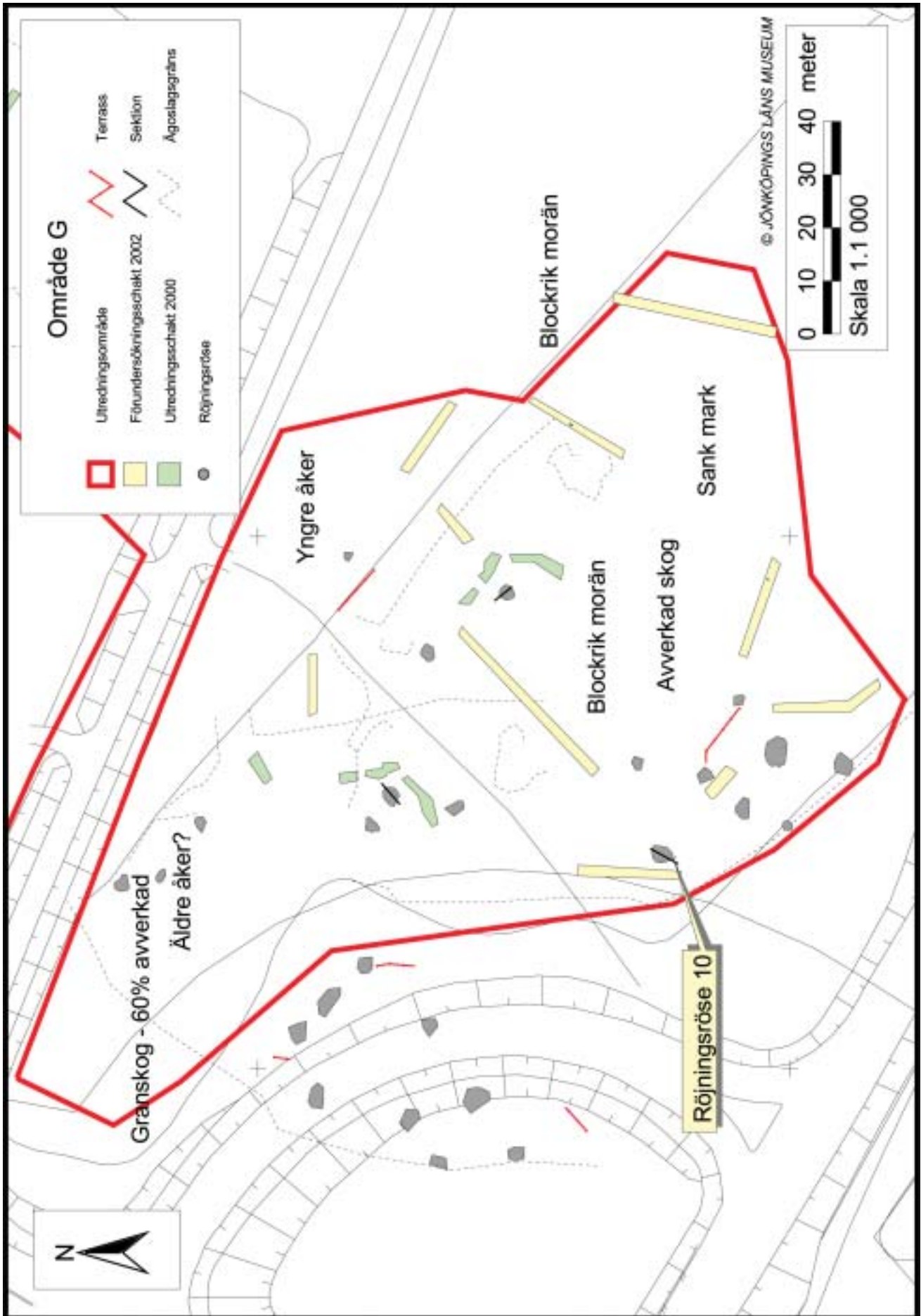

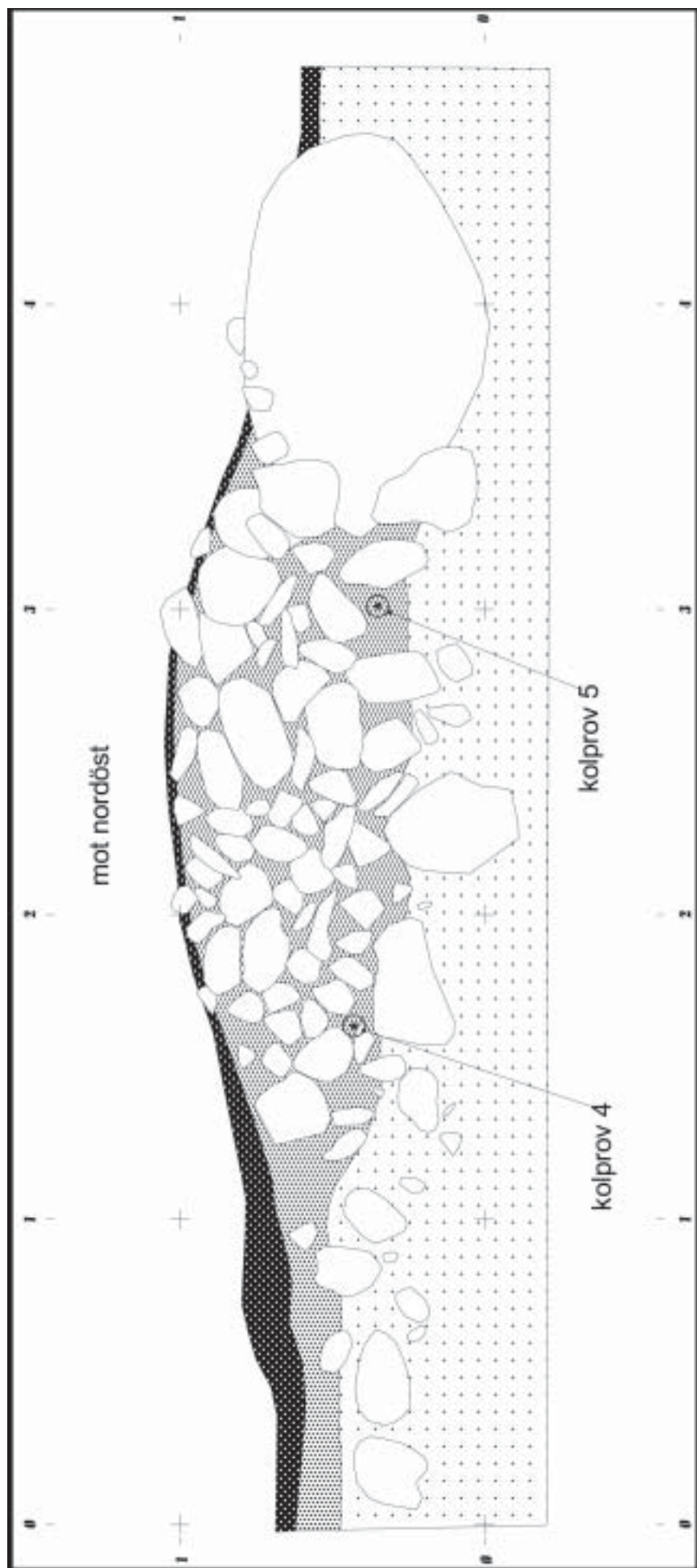

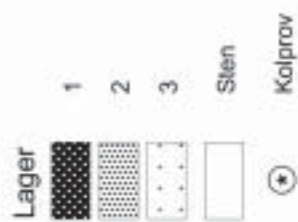

Röjningsröse 4

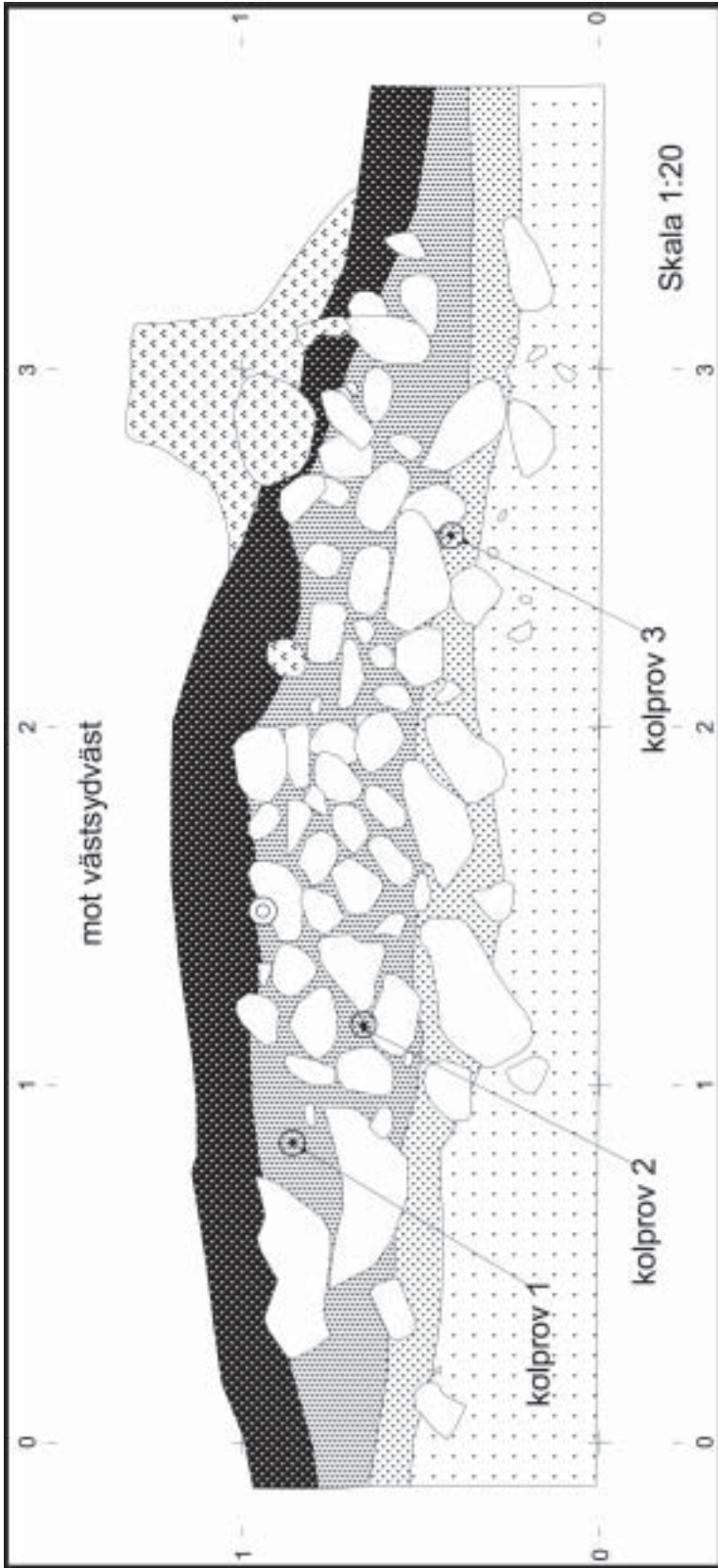

Lagerbeskrivning

Lager 1: Grästorv och mossa

Lager 2: Överst lucker fyllning med humus och gran-tallbarr, underst humösb brun mo

Lager 3: Rödbrun/gulbrun mo, morän

Röjningsröse 10

Lager	1	2	3	4	Sten	Rot	Fynd	Kolprov

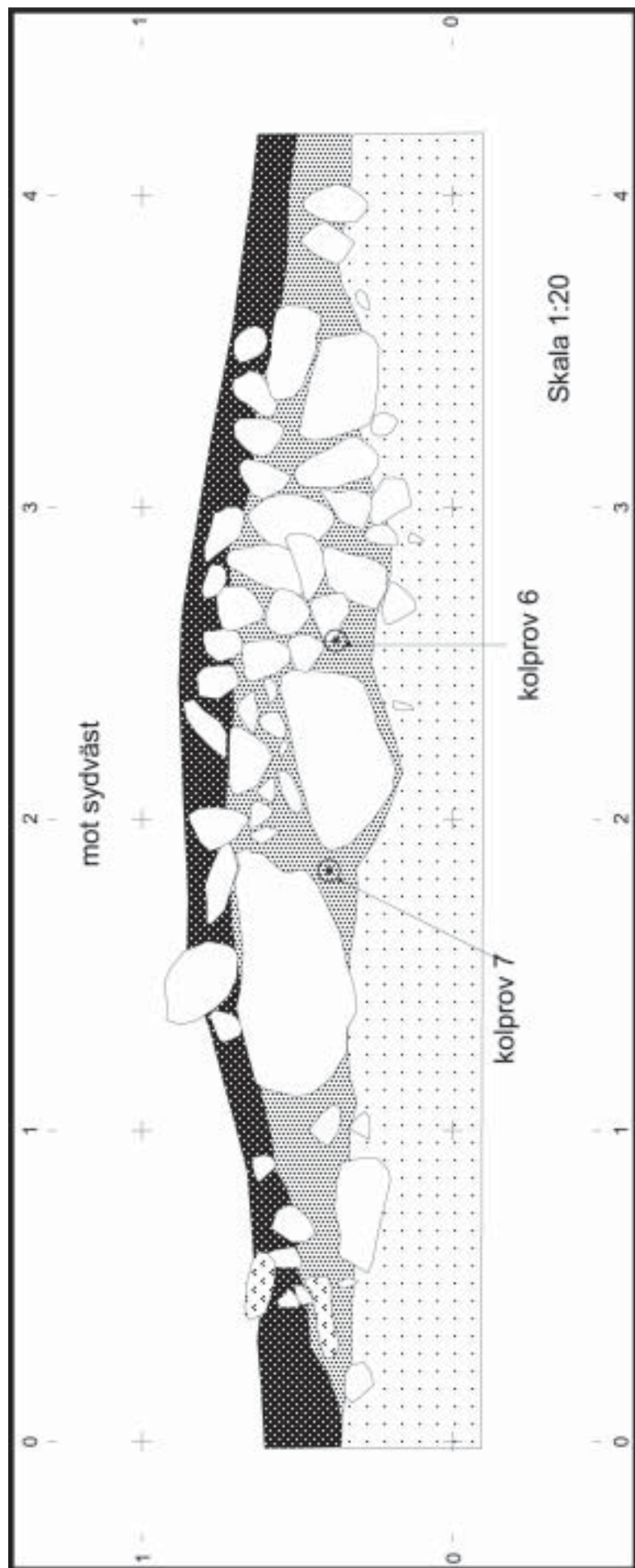
Lagerbeskrivning

Lager 1: Humus och mossa

Lager 2: Svartbrun humös mo

Lager 3: Mörkbrun mo med humusinfiltration

Lager 4: Gulbrun finmo, morän

Röjningsröse 23

Lager	1	2	3	Sten	Rot	Kolprov

Lagerbeskrivning

Lager 1: Humus och mossa

Lager 2: Humös brun till brunsvart mo

Lager 3: Rödbrun till gulbrun mo, morän

ID	Område	Typ	Nivå (möh)	Storlek	Form	Profil	Kolprov	Lager	Vedart	Datering
RR 4	F	Röjningsröse	Ca 300	ø 3 m	Rund	Toppig	Kp 4	2, centralt	Tall	99,1+/-0,5 pM
							Kp 5	2, sö-del	Gran	Ej daterat
RR 10	G	Röjningsröse	Ca 300	ø 3 m	Rund	Flack	Kp 1	2, sv-del	Gran	Ej daterat
							Kp 2	2, centralt	Rönn/oxel	För litet prov
							Kp 3	3, nö-del	Gran	Ej daterat
RR 23	F	Röjningsröse	Ca 300	ø 3 m	Rund	Flack	Kp 6	2, centralt	Tall (gran)	120+/-40 BP
							Kp 7	2, nv-del	Tall	2605+/-50 BP

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för Materialvetenskap
Avdelningen för Jonfysik

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 534
751 21 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Department of Materials Science
Division of Ion Physics

Visiting address:
The Ångström laboratory
Lägerhyddsvägen 1
Room 4143

Postal address:
Box 534
SE-751 21 Uppsala
Sweden

Telephone:
+46 18 471 30 59

Telefax:
+46 18 55 57 36

Website:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-Mail:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Uppsala 2003-03-18

Niklas Ytterberg
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Resultat av ^{14}C datering av träkol från Gamlarps industriområde, Nässjö kn, Jönköpings län.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytiskreaktion.

I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

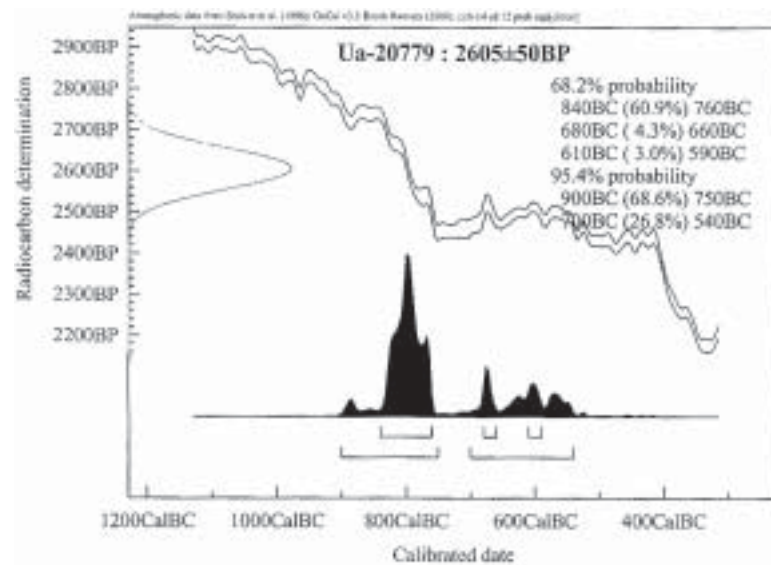
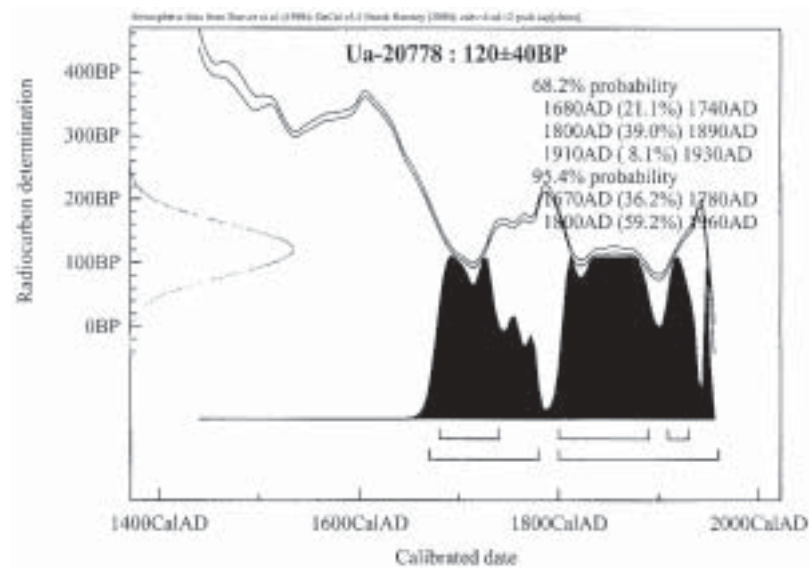
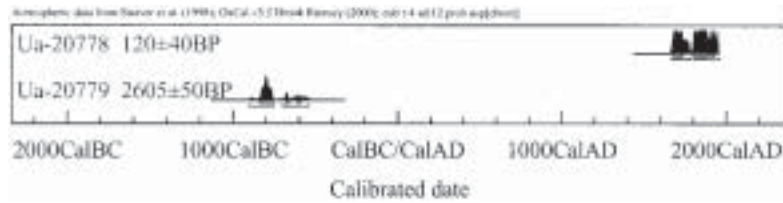
RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}$ ‰ PDB	^{14}C ålder BP
Ua-20777	Dnr 123/02 kp 4	-25,9	$99,1 \pm 0,5$ pM*
Ua-20778	Dnr 123/02 kp 6	-27,8	120 ± 40
Ua-20779	Dnr 123/02 kp 7	-27,0	$2\ 605 \pm 50$

*= Absolut modern % (pM)

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/Maud Söderman

Vedlab rapport 0254

2002-II-24

Rapport över vedartsanalyser på material från Småland, Gamlarps sn. Gamlarps industriområde 123/02.**Beställare:** Niklas Ytterberg/Jönköpings Länsmuseum

Arbetet omfattar sju kolprover från förundersökningar av två områden med fossil åkermark, huvudsaken i form av röjningsrösen. Området karaktäriseras av morän, ställvis blockrik, idag bevuxen med yngre barrskog och björk.

Proverna för vedartsanalys var överlag mycket små, några med endast smulat kol. I prov 1 kunde jag inte plocka ut enskilda kolbitar utan sökte över provet med mikroskopet och fann att allt kol verkar komma från gran. Gran fanns i fyra av de sju proverna, tall fanns i tre prov.

Prov 2 innehöll också mycket små kolfragment. De tre som jag lyckades plocka ut för analys kommer från rönn eller oxel (De två arterna går inte att skilja åt genom vedartsanalys).

Vid datering av proverna får man lova att räkna med att egenåldern kan vara ganska hög för gran och tall medan rönn/oxel borde kunna ge en ganska säker datering.

Analysresultat

Röse	ID	Lager	Provmängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
10	1	2 Sv-del	<0.1g	<0.1g	ca 10	Gran	-
10	2	2 centralt(kärnröse)	<0.1g	<0.1g	3 bitar 3 bitar rönn/oxel	Rönn/oxel	
10	3	3 NO-del	0.4g	<0.1g 5 bitar	5 bitar gran	Gran	
4	4	2 centralt(kärnröse)	0.3g	0.3g 10 bitar	10 bitar tall	Tall	
4	5	2 SÖ-del	0.1g	<0.1g 2 bitar	2 bitar gran	Gran	
23	6	2 centralt(kärnröse)	1.1g	0.2g 8 bitar	6 bitar gran 2 bitar tall	Gran	
23	7	2 NV-del	0.2g	<0.1g 4 bitar	4 bitar tall	Tall	

Hoppas ni är nöjda med arbetet.

Erik Danielsson/VEDLAB
Kattås
670 20 GLAVA
Tfn: 0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Tabell över de vid analyserna framkomna trädslagen och deras egenskaper:

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Gran	<i>Picea abies</i>	350 år	Trivs på näringsrika jordar. Tål beskuggning bra och konkurrerar därför lätt ut andra arter	Lätt och lös men ganska seg ved. Ofta rakvuxen. Ganska motståndskraftig mot röta. Stolpar golvbrädor stötar lieskaft, korgar	Bark till taktäckning. Granbarr till kreatursfoder
Sorbus Rönn Oxel	<i>Sorbus sp.</i> <i>Sorbus aucuparia</i> <i>Sorbus intermedia</i>	120 år	Anspråkslös vad gäller jordmän men ljuskrävande	Hård och stark men känslig för röta. Räfspinnar, lieorv, yxskaft, skidor	Bark kvistar och löv till kreatursfoder. Bär till sylt mm Rönn och oxel går ej att skilja med vedartsanalys. Oxeln växer upp till Värmlands-Upplandsgränsen.
Tall	<i>Pinus silvestris</i>	400 år	Anspråkslös men trivs på näringsrika jordar. Den är dock ljuskrävande och blev snabbt utkonkurrerad från de godare jordarna när granen kom	Stark och hållbar. Konstruktionsvirke, stolpar, pålar, båtbygge, kärl (ej för mat) takspån, tjärblöss, träkol, tjärbränning	Underbarken till nödmjöl, årsskott kokades för C-vitaminerna. Även som kreatursfoder

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomi 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färska vedprover.

Rapporten kommer vid årets slut att sammanställas i rapportsamlingen Vedlab rapporter 2002. Denna ges ut för att resultaten ska finnas tillgängliga för forskning. Rapportsamlingar finns för varje år sedan 1995. Meddela om ni av någon anledning inte vill att er rapport ingår i samlingen.